

Mirosława Gazińska, Radosław Gaziński

Uniwersytet Szczeciński

**Z BADAŃ NAD ROZWOJEM LUDNOŚCI WIEJSKIEJ
POMORZA PRUSKIEGO W LATACH 1762-1775.
ANALIZA TAKSONOMICZNA**

1. Wstęp

Królestwo Pruskie było w XVIII stuleciu najlepiej zarządzanym państwem w Środkowej Europie. Do najważniejszych cech charakteryzujących ówczesne Prusy należy zaliczyć: sprawną (jak na tamte czasy) biurokrację centralną i terytorialną, planowany i kontrolowany z Berlina rozwój gospodarczy – wynikający z doktryny merkantylnej¹ oraz celową rozbudowę infrastruktury komunikacyjnej. Warto także wspomnieć o nadzorze nad rolnictwem, aktywnej polityce propopulacyjnej (choćby tzw. kolonizacja fryderycjańska), wreszcie o silnej i posiadającej odpowiednie zaplecze rekrutacyjne armii (tzw. system kantonalny). Monarchia Hohenzollernów jawiła się więc na tle państw XVIII-wiecznej Europy jako organizm dynamiczny, szybko się rozwijający, przez co burzący równowagę polityczną w środkowej części kontynentu europejskiego. Omawiane stulecie to także wynikający z wymienionych tu czynników awans terytorialny Prus, które ostatecznie po wojnie siedmioletniej (1756-1763) zostały uznane przez Europę za mocarstwo².

Biurokracja pruska posługiwała się różnymi sposobami, aby efektywnie zarządzać państwem. Jedną z metod ułatwiających podejmowanie decyzji w skali zarówno poszczególnych prowincji, jak i całego kraju było odwoływanie się do pruskiej statystyki. Początki obrazu statystycznego państwa sięgają końca lat 20. XVIII wieku, chociaż rozkwit zbierania danych statystycznych przypadł na II połowę omawianego stulecia. W okresie panowania Fryderyka II posługiwanie się danymi statystycznymi oraz różnego

¹ Osiemnastowieczny merkantylizm pruski przystosowany do warunków i poziomu rozwoju gospodarki państwa określany jest w literaturze fachowej jako kameralizm [Salmonowicz 1998, s. 120-144; Wolff-Powęska 1988, s. 62-64; Rachel 1981, s. 951-993].

² Kościem monarchii Hohenzollernów był pruski junkier, oficer i urzędnik wykonujący sprawnie dyrektywy królewskie [Salmonowicz 1985, s. 138-139, 152-156; Engelmann 1984, s. 156-157; Heinrich 1981, s. 164-254].

rodzaju inspekcje w terenie podejmowane przez samego króla i podległych mu urzędników dawały podstawę do podejmowania różnorodnych decyzji.

Zachowane dane statystyczne dotyczące pomorskiej wsi pozwalają na postawienie kilku interesujących pytań badawczych. Po pierwsze: czy prawdziwa jest dość powszechna w historiografii dotyczącej Prus teza o relatywnie szybkiej odbudowie po wojnie siedmioletniej terenów wiejskich bez względu na rodzaj własności? Po drugie: jakim potencjałem demograficznym dysponowała wieś pomorska po zakończeniu wojny siedmioletniej? I najważniejsze z punktu widzenia metod taksonomicznych: czy można wyróżnić obszary wiejskie na Pomorzu Pruskim podobne pod względem demograficznym i pogłowia zwierząt gospodarskich (tzw. specjalizacji produkcji rolnej)?

2. Materiał badawczy

Wykorzystane w opracowaniu źródła znajdują się obecnie w Archiwum Państwowym w Szczecinie w zbiorze *Rękopisy i Spuścizny*. Składa się na nie 11 ksiąg finansowych (tzw. Geheimes Bücher) pochodzących z lat 1762-1775³. Terytorialnie odnoszą się one do Pomorza Pruskiego, w skład którego ówczesnie wchodziło tzw. Pomorze Tylne (Hinter-Pommern) i Stare Pomorze Przednie (Alte Vor-Pommern). Wspomniane księgi są pozostałością po znacznie większym zbiorze materiałów statystycznych sporządzanych co roku na polecenie władz Pomorskiej Kamery Wojenno-Skarbowej (Pommersche Kriegs und Domainen-Kammer)⁴. Księgi te ułatwiały pruskim urzędnikom pobór podatków, ponadto prezentowały ludność pomorskich miast i wsi. Przechowywano je w XVIII wieku w archiwum kameralnym, a następnie, po likwidacji Pomorskiej Kamery Wojenno-Skarbowej i powstaniu w 1808 r. Rejencji Szczecińskiej, w archiwum rejencyjnym. W drugiej połowie XIX wieku, gdy omawiane materiały straciły całkowicie przydatność urzędową, zostały przekazane bibliotece rejencyjnej, która przechowywała je do końca II wojny światowej. Losy ksiąg finansowych po zakończeniu działań wojennych nie są znane, większość z nich zaginęła w niewyjaśnionych do końca okolicznościach, a tylko niewielka część trafiła do archiwum szczecińskiego i została włączona do zbioru *Rękopisy i Spuścizny*.

Księgi finansowe, mimo różnych rodzajów tabel, podają podstawowe dane dotyczące ludności miejskiej⁵ i wiejskiej Pomorza. W przypadku ludności pomorskich wsi informacje o ich liczebności zostały rozbite na trzy grupy w zależności od rodzaju własności. Pierwszą

³ Archiwum Państwowe w Szczecinie, *Rękopisy i Spuścizny*, 753 (dawniej 687), 754 (dawniej 688), 755 (dawniej 689), 756 (dawniej 690), 757 (dawniej 692), 758 (dawniej 693), 759 (dawniej 694), 760 (dawniej 695), 761 (dawniej 697), 762 (dawniej 698), 763 (dawniej 699).

⁴ Wypada dodać, że materiały archiwalne w postaci tabel statystycznych opisujących XVIII-wieczne Pomorze znajdują się również w: Archiwum Krajowym w Greifswaldzie (Landesarchiv Greifswald) i Pruskim Tajnym Archiwum Państwowym w Berlinie-Dahlem (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz in Berlin-Dahlem).

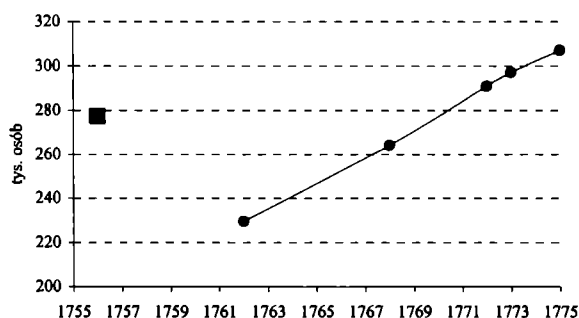
⁵ Analizie ludności miejskiej Pomorza autorzy artykułu poświęcili już osobne opracowanie [Gazińska, Gaziński 1995, s. 107-127].

z nich stanowi ludność mieszkająca we wsiach szlacheckich znajdujących się w 23 pomorskich powiatach (Landratämter). Druga grupa obejmuje mieszkańców wsi położonych w 32 domenach państwowych należących do królów pruskich⁶. Wreszcie trzecia, najmniejsza, to wsie będące własnością 28 pomorskich miast. Brak tu, w porównaniu z ziemią rdzennie polskimi, znaczącej własności kościelnej. Tę ostatnią przejęli głównie książęta pomorscy po przejściu księstwa na luteranizm (sejmik w Trzebiatowie n. Regą w grudniu 1534 r.). To wtedy na bazie ziemi kościelnej założono wiele nowych domen, jak chociażby na ziemiach dawnych klasztorów cysterskich w Kołbaczu czy Pudagli.

Tabele opisujące ludność wiejską i pogłowie zwierząt miały zbliżoną do siebie budowę. Zawsze na początku wymieniano nazwy powiatów (dla wsi szlacheckich), domen państwowych (dla wsi królewskich) lub miast (dla wsi miejskich). Następnie tabele wskazywały na liczbę wsi (czasami dodatkowo folwarków), mężczyzn, kobiet, synów, córek, parobków zatrudnionych w gospodarstwach oraz dziewczek służebnych. Po wspomnianych danych umieszczano kolumny sumujące ludność danego powiatu, domeny lub dóbr miejskich i porównywano ją ze stanem sprzed wojny siedmioletniej (1756 r.). Dalej pojawiały się dane dotyczące pogłowia zwierząt, w kolejności: koni, źrebaków, wołów, krów, młodego bydła, owiec i świń. Przykładową kartę księgi zamieszczono w załączniku 2.

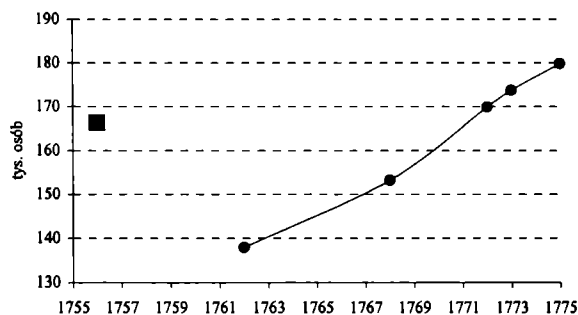
3. Odbudowa i rozwój potencjału demograficznego wsi pomorskiej

Badania wstępne przeprowadzono przy użyciu prostych metod statystyki opisowej. W pierwszej kolejności analizie poddano liczbę ludności wsi oraz strukturę ludności wiejskiej ze względu na rodzaj własności wsi (szlachecką, królewską oraz miejską). Wsie szlacheckie zostały zobrazowane w 23 powiatach, wsie królewskie w 31 domenach, a wsie miejskie w 26 miastach (por. załącznik 1).

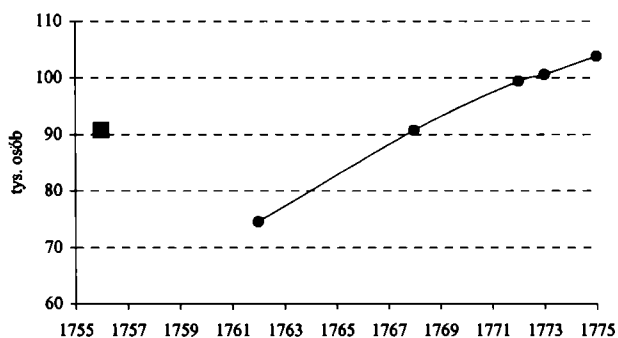

Rys. 1. Liczba ludności wiejskiej Pomorza Pruskiego w latach 1756-1775

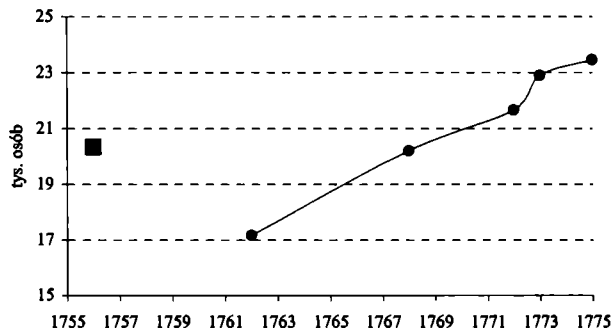
⁶ Własność królów pruskich na Pomorzu składała się z dawnych posiadłości książąt pomorskich z dynastii Gryfitów wymarłych w 1637 r. Po włączeniu części Pomorza do Brandenburgii-Prus dobra ziemskie Gryfitów przeszły w ręce najpierw elektorów brandenburskich a potem królów pruskich.

Rys. 2. Liczba ludności wsi szlacheckich Pomorza Pruskiego w latach 1756-1775

Rys. 3. Liczba ludności wsi domenałnych Pomorza Pruskiego w latach 1756-1775

Rys. 4. Liczba ludności wsi miejskich Pomorza Pruskiego w latach 1756-1775

Źródło do rys. 1-4: opracowanie własne na podstawie informacji z przypisu 3.

Na rys. 1-4 zaprezentowano zmiany w stanie ludności wiejskiej w badanym okresie 1762-1775 (okres po wojnie siedmioletniej) oraz stan ludności w roku 1756 (rok poprzedzający działania wojenne).

Warto wspomnieć, że w wyniku działań wojennych ubytek ludności wiejskiej Pomorza Pruskiego wyniósł 17,26%, z czego największe straty odnotowano we wsiach domenalnych (17,94%), następnie szlacheckich (17,09%), a najmniejsze we wsiach miejskich – 15,58%. Z kolei po zakończeniu wojny siedmioletniej w latach 1762-1775 liczba ludności Pomorza wzrosła o 33,77%. Największe przyrosty wystąpiły we wsiach domenalnych (39,36%) i miejskich (36,64), a najmniejsze we wsiach szlacheckich – 30,4%.

Takie zmiany w stanie ludności oznaczały, że potencjał demograficzny wsi pomorskiej odbudowano do 1770 r. (w ciągu 8 lat), wsi szlacheckiej w ciągu 9 lat, natomiast wsi domenalnej i miejskiej do 1768 r., a więc o 3 lata szybciej niż szlacheckiej.

4. Demograficzny obraz wsi pomorskiej

Na podstawie dostępnego materiału statystycznego przedstawiono wieś pomorską po wojnie siedmioletniej. Pierwszą istotną charakterystyką wsi jest tzw. liczba dymów, co można utożsamić z liczbą gospodarstw we wsi, drugą zaś przeciętna liczba ludności. Te charakterystyki przedstawiono dla przeciętnej wsi Pomorza Pruskiego oraz dla poszczególnych rodzajów własności wsi (por. tab. 1).

Tabela 1. Przeciętna liczba dymów oraz ludności na wsi Pomorza Pruskiego w latach 1768-1775

Wsie	1768	1772	1773	1775
Dymy				
Szlacheckie	19	20	20	21
Domenalne	23	24	24	24
Miejskie	23	23	24	24
Pomorza Pruskiego	20	21	22	22
Ludność				
Szlacheckie	112	124	127	135
Domenalne	142	158	160	163
Miejskie	141	150	157	159
Pomorza Pruskiego	123	136	139	145

Źródło: obliczenia własne na podstawie informacji z przypisu 3.

Jak wspomniano, podstawowym kryterium podziału wsi jest rodzaj własności. Biorąc zatem pod uwagę rodzaj własności, przeprowadzono analizę struktury ludności wiejskiej Pomorza (por. tab. 2).

Tabela 2. Struktura ludności wiejskiej Pomorza Pruskiego w latach 1756-1775 według rodzajów własności (w %)

Wsie	1756	1762	1768	1772	1773	1775
Szlacheckie	59,95	60,05	58,00	58,39	58,39	57,98
Domenalne	32,72	32,45	34,35	34,16	33,85	34,45
Miejskie	7,33	7,48	7,65	7,45	7,71	7,57

Źródło: obliczenia własne na podstawie informacji z przypisu 3 oraz [Szultka 2003, s. 499-500].

Na podstawie wyników zamieszczonych w tab. 2 można stwierdzić, że w badanym okresie struktura ludności wiejskiej według rodzajów własności wsi była względnie stała i ulegała jedynie nieznacznym wahaniom.

Tabela 3. Struktura ludności wiejskiej Pomorza Pruskiego w latach 1756-1775 według płci – współczynnik feminizacji (liczba kobiet na 100 mężczyzn)

Wsie	1756	1762	1768	1772	1773	1775
Szlacheckie	98,41	109,97	97,41	101,05	101,60	101,28
Domenalne	102,22	102,93	102,13	102,15	102,67	102,21
Miejskie	×	106,69	102,40	102,77	102,31	103,69
Pomorza pruskiego	×	107,38	99,38	101,55	102,01	101,78

Źródło: obliczenia własne na podstawie informacji z przypisu 3 oraz [Szultka 2003, s. 499-500].

Strukturę ludności wsi Pomorza Pruskiego według płci w badanym okresie zamieszczono w tab. 3. Największe zmiany wartości współczynnika feminizacji odnotowano dla wsi szlacheckich – przed wojną wieś szlachecka była nieznacznie zmaskulinizowana, tuż po wojnie sfeminizowana, by pod koniec badanego okresu ustabilizować strukturę z nieznaczną przewagą kobiet. Najbardziej stabilna struktura według płci charakteryzuje wieś domenalną.

Tabela 4. Struktura ludności wiejskiej Pomorza Pruskiego w latach 1756-1775 według grup funkcjonalnych (w %)

Wsie		1756	1762	1768	1772	1773	1775
Szlacheckie	Mężczyźni	18,6	20,3	20,1	18,7	18,8	18,8
	Kobiety	22,3	23,3	21,9	22,8	22,9	22,8
	Synowie	22,1	19,7	21,6	22,1	22,1	22,6
	Córki	22,0	22,7	21,4	21,3	21,3	21,7
	Parobcy	8,9	7,6	9,0	8,9	8,7	8,3
	Dziewki	6,1	6,4	6,0	6,2	6,2	5,8
Domenalne	Mężczyźni	18,6	19,3	18,8	18,4	18,2	17,6
	Kobiety	22,0	23,2	22,8	22,9	22,8	24,9
	Synowie	23,4	21,8	21,4	22,5	22,7	22,4
	Córki	21,7	21,2	21,3	21,6	21,7	21,2
	Parobcy	8,6	8,2	9,3	8,5	8,5	8,1
	Dziewki	5,7	6,3	6,4	6,1	6,1	5,8
Miejskie	Mężczyźni	×	19,4	19,7	19,3	19,3	19,2
	Kobiety	×	23,1	22,6	22,9	23,1	22,9
	Synowie	×	21,3	21,0	22,1	22,2	22,2
	Córki	×	22,3	21,5	21,8	21,8	22,6
	Parobcy	×	7,7	8,7	8,0	7,9	7,6
	Dziewki	×	6,2	6,5	5,9	5,7	5,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie informacji z przypisu 3 oraz [Szultka 2003, s. 499-500].

Następnie przeprowadzono analizę ludności wiejskiej z uwzględnieniem grup funkcjonalnych, charakteryzujących strukturę społeczną wsi pomorskiej. W tym

przypadku wyróżniono 6 grup ludności: mężczyzn, kobiety, synów, córki oraz służbę: parobków i dziewczki (por. tab. 4).

5. Wieś pomorska w II poł. XVIII – podobieństwa i różnice

Na podstawie dostępnego materiału statystycznego wieś pomorska według typów własności w 23 powiatach, 31 domenach dla 26 posiadłości miejskich (por. załącznik 1) dla lat 1768 i 1775 została scharakteryzowana przez następujące zmienne w przeliczeniu na przeciętną wieś w danej jednostce (powiecie, domenie, posiadłości miejskiej): liczba dymów x_1 , liczba mężczyzn x_2 , liczba kobiet x_3 , liczba synów x_4 , liczba córek x_5 , liczba parobków x_6 , liczba dziewczek x_7 , liczba ludności x_8 , liczba koni x_9 , liczba żrebacków x_{10} , liczba wołów x_{11} , liczba krów x_{12} , liczba młodego bydła x_{13} , liczba owiec x_{14} , liczba świń x_{15} .

W myśl idei badań całościowych rzeczywistość tworzy zbiór obserwacji, który można zdefiniować, przyjmując następujące oznaczenia:

$Y = \{y_1, y_2, \dots, y_m\}$ – zbiór obiektów (80 jednostek terytorialnych),

$X = \{x_1, x_2, \dots, x_k\}$ – zbiór cech (15 zmiennych),

$T = \{t_1, t_2, \dots, t_n\}$ – zbiór jednostek czasu (lata 1768, 1772, 1773, 1775).

Spśród zaproponowanych zmiennych dokonano wyboru reprezentantek cech. Końcowa, zredukowana lista zmiennych została ustalona, na podstawie wyników dotyczących rozkładów zmiennych oraz korelacji między. W wyniku tych działań otrzymano trzy grupy zmiennych:

grupa 1: $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6, x_7, x_8, x_9, x_{10}, x_{11}$,

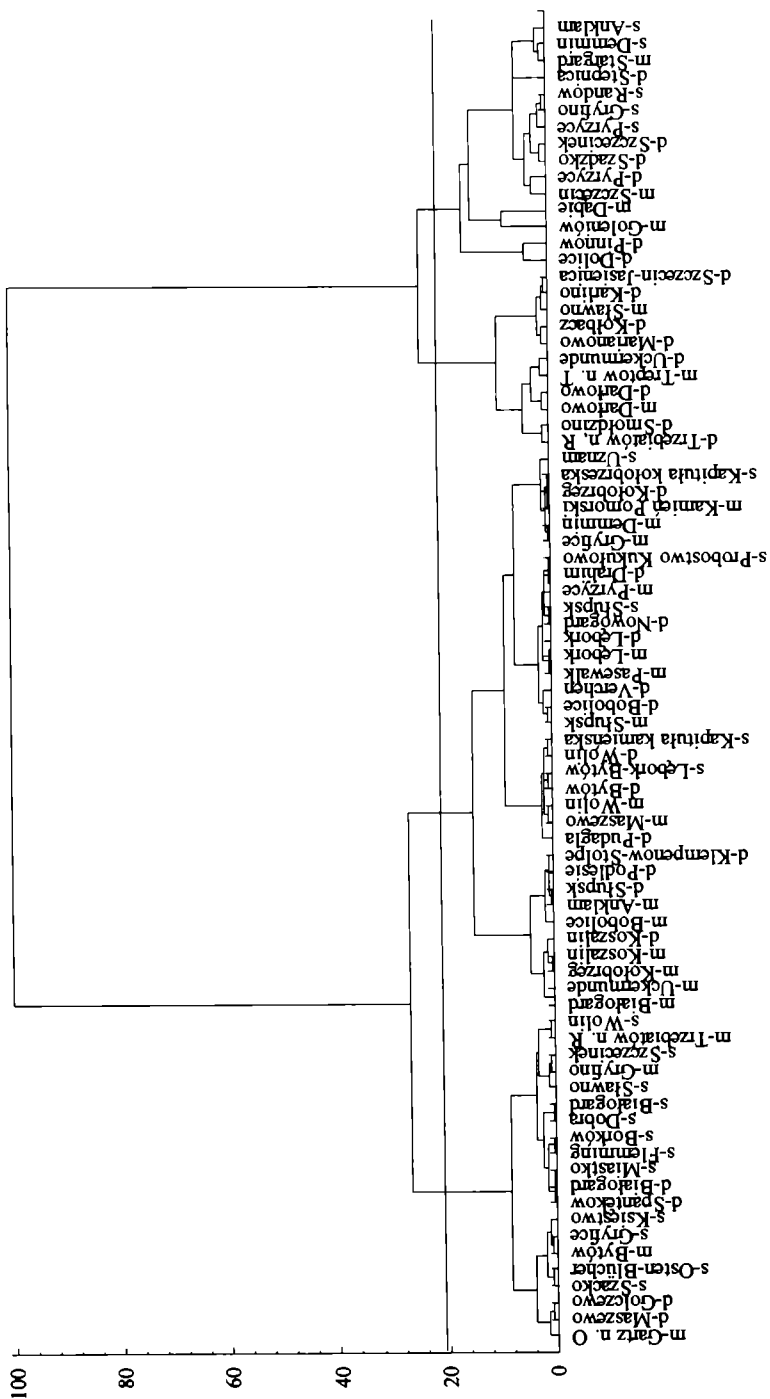
grupa 2: x_{12}, x_{13}, x_{15} ,

grupa 3: x_{14} .

Do zbioru zmiennych charakteryzujących wieś pomorską zakwalifikowano następujące zmienne: z grupy 1 – liczba ludności (x_8), z grupy 2 – liczba krów (x_{12}) i z grupy 3 – liczba owiec (x_{14}).

Po przeprowadzeniu normalizacji zmiennych (za pomocą unitaryzacji zerowanej) dla dwóch skrajnych lat (1768 i 1775), stosując jako metodę klasyfikacji metodę Warda (odległość euklidesowa), dokonano podziału 80 jednostek terytorialnych na cztery niezależne grupy. Dla roku 1768 zróżnicowanie czterech wyróżnionych grup było niewielkie, co było konsekwencją spustoszeń dokonanych podczas wojny siedmioletniej przez armię rosyjską i szwedzką. Natomiast dla roku 1775 (graniczny poziom odległości, który wskazał docelową liczbę grup jednostek terytorialnych, określono na poziomie 20% – por. rys. 5), po zakończonej odbudowie wsi pomorskich, zróżnicowanie wyróżnionych czterech grup wsi było wyraźne.

Zbliżone wyniki dało zastosowanie metody k -średnich – dla czterech skupień zaakceptowane zmienne wyraźnie różnicowały wsie pomorskie.

Rys. 5. Dendrogram Warda – wsie według jednostek terytorialnych Pomorza Pruskiego w 1775 r.

Źródło: obliczenia własne.

6. Wnioski

Wnioski z analizy materiału statystycznego, uzyskane za pomocą zarówno prostych metod statystycznych, jak i taksonomicznych, zaprezentowano zgodnie z wcześniej sformułowanymi pytaniami badawczymi.

Jeśli chodzi o odbudowę potencjału demograficznego po wojnie siedmioletniej, można zauważyć szybszą o 3 lata odbudowę wsi domenalnej i miejskiej, która wynikała, po pierwsze, ze skierowania środków finansowych będących w dyspozycji Fryderyka II – król odbudowuje swoje dobra, a po drugie, z większych zasobów finansowych miast – miasta zachowały rezerwy finansowe. Natomiast ubytek ludności (głównie mężczyzn) po wojnie wynikał z mobilizacji i spustoszeń wojennych. Ciężar mobilizacyjny spadał głównie na barki wsi szlacheckiej – najliczniejszej, co potwierdza ubytek mężczyzn, głównie synów i parobków.

Na podstawie badań zarysowany został także obraz wsi pomorskiej (pod względem demograficznym oraz pogłowia zwierząt gospodarskich). Wieś pomorska w II poł. XVIII wieku liczyła od 120 do 160 osób zamieszkałych w 20-24 gospodarstwach. Bardziej liczne były wsie domenalne i miejskie. Wsie domenalne położone były zwykle na lepszych ziemiach, a gospodarowanie w nich nadzorowane było przez pruską administrację. Ponadto wieś domenalna miała zapewniony zbyt swych produktów, np. do magazynów państwowych. Wieś miejska natomiast stanowiła bezpośrednie zaplecze żywnościowe miast – hodowano tu więcej inwentarza, a poza zbożem uprawiano warzywa.

Badając podobieństwa i różnice wsi pomorskich, wyróżniono cztery grupy wsi (bez względu na własność – dla 80 jednostek terytorialnych). Dla roku 1775 wyróżniono dwie grupy wsi charakteryzujące się większym pogłowiem krów lub owiec, co wskazuje na kształtującą się specjalizację produkcji rolnej. Pierwsza z tych grup obejmuje wsie w jednostkach terytorialnych (15% badanych jednostek) skupionych wokół ujścia Odry i Zalewu Szczecińskiego oraz Darłowa i Trzebiatowa n. Regą (specjalizacja – hodowla krów), druga z kolei obejmuje wsie w jednostkach terytorialnych (10%) położonych również w szeroko pojętym ujściu Odry (specjalizacja – hodowla owiec). Obie grupy obejmują jednostki, w których wsie charakteryzowały się najintensywniejszą gospodarką. Pracowały one na rynek ogólnopruski, ale stosowały się też do zaleceń władz centralnych zachęcających do hodowli owiec, których wełna była niezbędna dla pruskich manufaktur sukienniczych – te wsie były bogatsze (stąd nieco większa liczba ludności). Pozostałe dwie grupy jednostek terytorialnych (grupa trzecia: 30%, grupa czwarta: 45%) – stosunkowo mało zróżnicowane – obejmują wsie bardziej zacofane, położone przede wszystkim we wschodnim rejonie Pomorza.

Załącznik 1. Wykaz badanych jednostek terytorialnych Pomorza Pruskiego

I. Powiaty (wieś szlachecka):

Anklam, Demmin, Randow, Uznam, Wolin, Białogard, Borków, Kapituła kamińska, Kapituła kołobrzeska, Dobra, Flemming, Księstwo, Gryfice, Gryfino, Szczecinek, Osten-Blücher, Probstwo Kukułowo, Pyrzyce, Miastko, Szadzko, Sławno, Słupsk, Lębork-Bytów.

II. Domeny państwowe (wieś królewska – domenalna):

Klempenow-Stolpe, Pinnow, Pudagla, Spantekow, Szczecin-Jasienica, Verchen, Uckermünde, Wolin, Białogard, Bobolice, Kołbacz, Kołobrzeg, Karlino, Koszalin, Dolice, Drahim, Podlesie, Golczewo, Marianowo, Maszewo, Nowogard, Szczecinek, Pyrzyce, Darłowo, Szadzko, Stepnica, Smołdzino, Słupsk, Trzebiatów n. R., Lębork, Bytów.

III. Miasta (wieś miejska):

Szczecin, Anklam, Dąbie, Demmin, Gartz n. O., Goleniów, Pasewalk, Treptow n. T., Uckermünde, Wolin, Kamień Pomorski, Gryfino, Gryfice, Maszewo, Pyrzyce, Stargard, Trzebiatów n. R., Słupsk, Lębork, Bytów, Bobolice, Białogard, Koszalin, Kołobrzeg, Darłowo, Sławno.

Literatura

- Engelmann B. (1984), *Prusy, kraj nieograniczonych możliwości*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Gazińska M., Gaziński R. (1995), *Z badań nad rozwojem ludności miast Pomorza Pruskiego w latach 1762-1776. Analiza statystyczna*, „Przegląd Statystyczny”, t. 42, z. 1, s. 107-127.
- Heinrich G. (1981), *Geschichte Preußens. Staat und Dynastie*, Propyläen Verlag, Frankfurt a. M.
- Rachel H. (1981), *Der Merkantilismus in Brandenburg-Preußen*, [w:] *Moderne Preußische Geschichte 1648-1947. Eine Antologie*, von O. Büsch, W. Neugebauer, T. 2, de Gruyter, Berlin-New York.
- Salmonowicz S. (1985), *Fryderyk II*, Ossolineum, Wrocław.
- Salmonowicz S. (1998), *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Szultka Z. (2003), *Dynamika rozwoju i struktura społeczno-zawodowa ludności Pomorza Pruskiego w XVIII i początku XIX wieku*, [w:] *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. II: do 1815 roku, Cz. 3: Pomorze Zachodnie w latach 1648-1815, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Wolff-Powęska A. (1988), *Niemiecka myśl polityczna wieku oświecenia*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

FROM RESEARCH ON THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY-FOLK OF PRUSSIAN POMERANIA BETWEEN 1762 AND 1775. THE TAXONOMICAL ANALYSIS

Summary

In the State Archive in Szczecin in the set “Manuscripts and Heritages” (*Rękopisy i Spuścizny*) there are eleven financial books from years 1762-1775 which concern Prussian Pomerania. They were used for conducting thorough research of the villages of Prussian Pomerania located in eighty territorial estate units (administrative districts, State-domains and municipal). The analysis deals among other with the restoration of the demographic potential after the seven years war. The research depicts the Pomeranian village in the second half of the XVIII century. Using simple taxonomical methods three homogeneous groups of the villages are distinguished.